

ЧИННИКИ ТА МЕТОДИ ВІДТВОРЕННЯ, ВИКОРИСТАННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НАСЕЛЕННЯ РЕГІОНУ

Визначено чинники, які впливають на відтворення, використання та розвиток інтелектуального потенціалу населення регіону. Проаналізовано стан розвитку інтелектуального потенціалу України та її регіонів. Запропоновано заходи щодо покращення інтелектуального потенціалу в регіоні та в країні.

The factors that influence the reproduction, use and development of the intellectual potential of the region's population are identified. The state of development of the intellectual potential of Ukraine and its regions is analyzed. The measures to improve the intellectual capacity in the region and the country are proposed.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У становленні сучасних економічних відносин головну роль відіграє ефективне використання інтелектуального потенціалу населення. Розкриємо суть понять «інтелект» та «потенціал».

Термін «інтелект» – сукупність розумових здібностей людини, її здатність до мислення та раціонального пізнання природи, суспільства та людини [1, с.148].

Термін «потенціал» (від латинського «potentia» – сила, міць) у широкому розумінні означає сукупність наявних засобів, можливостей у будь-якій сфері [1, с.147].

У структурі інтелектуального потенціалу (ІП) регіону доцільно виокремлювати такі основні компоненти: людський потенціал, освітній потенціал, науковий потенціал, інноваційний потенціал (рис. 1) [1, с.148,].

В основі інтелектуального потенціалу регіону знаходиться інтелектуальний потенціал його населення. Саме він виступає рушійною силою розвитку регіону [2, с.84].

Інтелектуальний потенціал регіону – це сукупність інтелектуальних здібностей населення регіону, матеріально-технічних, фінансових, інформаційних, організаційно-економічних ресурсів та комплексу чинників, які дозволяють вирішити в теперішній час і в майбутньому проблеми інноваційного розвитку як в інтересах регіону, так і всієї країни [3, с.752].

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Вивченням питань інтелектуального потенціалу займалася значна кількість вітчизняних та зарубіжних учених – О. Грішнова, В. Геєць, О. Амоша, І. Каленюк, А. Чухно, Л. Шаульська, О. Брушлінський, Д. Елкінд, В. Ростю, Т. Шульц, Г. Бекер та багато інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Визначаючи безперечні досягнення вище зазначених науковців, слід звернути увагу на чинники та методи відтворення, використання та розвиток інтелектуального потенціалу країни та її регіонів.

Тому насамперед необхідно виділити сфери та суб'єкти життєдіяльності регіону: підвищення ефективності та якості освіти, розвиток фундаментальних та прикладних наукових досліджень з пріоритетних напрямів розвитку регіону, трансформація інтелектуального потенціалу в інноваційний розвиток [4, с.280].

Постановка завдання. Метою статті є визначення чинників та методів відтворення, використання та розвитку інтелектуального потенціалу населення регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ефективне використання інтелектуального потенціалу регіону могло б, без сумніву, забезпечити зростання економіки нашої держави, її входження в групу європейських країн-лідерів за соціально-економічним розвитком (рис. 1) [5].

Рис. 1. Місце інтелектуального потенціалу у соціально-економічному розвитку регіону

Якісні характеристики інтелектуального потенціалу регіону формуються під впливом освіти. Ринкові трансформації суттєво знизили якість освітньої діяльності. Освіта пов'язана з надмірною комерціалізацією, особливо вища, яка в Україні скромно трактується як введення оплати за освітні послуги. Що стосується «контрактників», то навіть для державних навчальних закладів вони сьогодні є важливим джерелом їх існування. За таких умов вимоги до знань учнів і студентів стають другорядними у порівнянні з фінансовими потребами [6].

Для вітчизняних ВНЗ характерним є відсутність зв'язку системи освіти з господарським комплексом регіону, дублювання великого переліку спеціальностей, на які на ринку праці відсутній попит, зниження попиту на природничу і технічну освіту. Аналізуючи досвід роботи найбільш успішних західних університетів, ВНЗ повинні стати сучасними науково-освітніми центрами підприємницького типу [4, с.281]. Освіта (у першу чергу – професійна) повинна реагувати на потреби регіонального ринку праці. Міністерство освіти і науки України поступово передає на рівень областей повноваження з підготовки кваліфікованих робітників.

Таким чином, обласне управління освіти матиме більше повноважень впливати на обсяги та якість підготовки саме тих робітників, які потрібні для роботодавців міста і області.

Успішними є міста, які здатні ініціювати та підтримувати постійне тристороннє партнерство між роботодавцями, навчальними закладами та урядовими структурами, що відповідають за навчання й перепідготовку, з тим щоби навчені кваліфіковані працівники займали робочі місця, фактично створені роботодавцями [7].

Науковий потенціал регіону характеризується здатністю до проведення, розширення та вдосконалення наукових досліджень, збереження та підвищення кваліфікації наукових кадрів у визначених організаційно-економічних умовах з метою підвищення ефективності науки.

Завдяки статистичним даним можна дослідити, яка частка від загальної кількості зайнятого населення України займається науково-дослідницькою діяльністю за 1995, 2000–2009рр. (табл. 1) [8, с.304].

Таблиця 1

Частка зайнятих науковою та науково-технічною діяльністю за 2001–2009рр. від загальної кількості зайнятого населення України
(Розроблено автором за даними Держкомстатистики, 1995, 2000–2009 рр.)

Роки	Всього населення, млн. чол.	Всього зайнятого населення, тис. осіб		з них:			
				дослідників, осіб		фахівців, які займаються науковою та науково-дослідницькою діяльністю, осіб	
				%	%	%	%
1995	51,7	23725,5	45,9	147740	0,6	179799	0,76
1	2	3	4	5	6	7	8
2000	49,7	20175,0	40,6	89192	0,4	120773	0,6
2001	48,9	19971,5	40,7	86366	0,4	113341	0,57
2002	48,5	20091,2	41,4	85211	0,4	107447	0,5
2003	48,0	20163,3	42,1	83890	0,4	104841	0,5
2004	47,6	20295,7	42,3	85742	0,4	106603	0,5
2005	47,3	20680,0	43,8	85246	0,4	105512	0,5
2006	46,9	20730,4	44,1	80497	0,39	100245	0,48
2007	46,6	20904,7	44,8	78832	0,38	96820	0,46
2008	46,4	20972,3	45,0	77355	0,37	94138	0,45
2009	46,1	20191,5	43,8	76147	0,38	92403	0,46

За даними табл.1 і 2, можна зробити висновок, що перед державою стоїть низка проблем, яка потребує вирішення: по-перше, в Україні з кожним роком зменшується кількість населення, по-друге, зростає проблема зайнятості населення, по-третє, науково-дослідницькою діяльністю займається менше 1% зайнятого населення, крім м. Києва (від 3,1% до 2,6%) і Харківської обл. (від 1,4% до 1,2%) та протягом 1995–2009 рр. чисельність фахівців, які займалися науково-дослідницькою діяльністю, скоротилась, що свідчить про стійку тенденцію їх скорочення (рис. 2) [6]. Фінансування наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності є недостатнім, що зумовлює згортання ряду важливих наукових розробок (табл. 2) [9; 10, с.321].

Таблиця 2

Розподіл обсягу фінансування наукових та науково-технічних робіт за джерелами фінансування

	1995	2000	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Усього	652,0	2046,3	3597,4	4251,7	5160,4	5164,4	6149,2	8024,8	7822,2	8995,9
у тому числі за рахунок										
держбюджету	244,9	614,5	1070,7	1449,5	1711,2	2017,4	2815,4	3909,8	3398,6	3704,3
власних коштів	14,6	61,3	228,5	275,9	338,5	462,7	521,1	592,5	629,4	872,0
коштів замовників										
вітчизняних	233,4	785,8	1321,5	1475,0	1680,1	1563,3	1725,7	2072,2	1870,8	1961,2
іноземних держав	101,9	477,1	875,1	908,6	1258,0	1000,9	978,7	1254,9	1743,4	2315,9
інших джерел	57,2	107,6	101,6	142,7	172,6	120,1	108,3	195,4	180,0	142,5

Питомі витрати на наукові дослідження в розрахунку на одного науковця в Україні майже втричі менші, ніж у Росії, у 18 разів – ніж у Бразилії, в 34 – ніж у Південній Кореї і майже як у 70 разів – ніж у США [11, с.219].

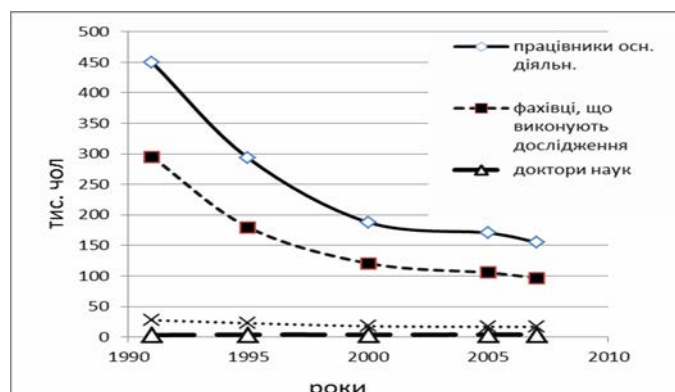

Рис. 2. Динаміка кадрового потенціалу науки України

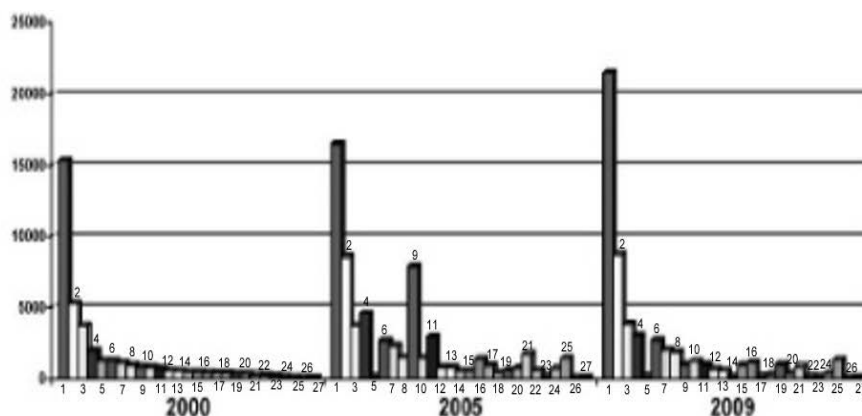

Рис. 3. Динаміка кількості виконаних наукових та науково-технічних робіт проведених у регіоні до загальної кількості таких робіт в цілому по Україні

1-	м. Київ	10-	Запорізька	19-	Київська
2-	Харківська	11-	АР Крим	20-	Чернівецька
3-	Донецька	12-	Полтавська	21-	Сумська
4-	Дніпропетровська	13-	Вінницька	22-	Закарпатська
5-	Чернігівська	14-	Волинська	23-	м. Севастополь
6-	Одеська	15-	Миколаївська	24-	Херсонська
7-	Львівська	16-	Черкаська	25-	Кіровоградська
8-	Луганська	17-	Тернопільська	26-	Житомирська
9-	Івано-Франківська	18-	Рівненська	27-	Хмельницька

За останні роки відбувається зменшення виконаних наукових та науково-технічних робіт у регіонах (рис.3) [8, с.306].

Ще одна проблема, яка впливає на стан науки – це від’їзд найбільш молодих і перспективних фахівців за кордон [12]. Вони керуються не тільки фінансовими потребами. Для них вирішальну роль відіграють умови роботи: доступність інформації, наявність необхідного обладнання, можливість публікацій в авторитетних міжнародних журналах і – для доволі значної частини – перспективи міжнародного визнання. Ті самі причини обумовлюють міграцію.

Для забезпечення сталого розвитку економіки, зростання продуктивності праці, віддачі від використання наявних природних ресурсів і людського потенціалу, конкурентоспроможності вітчизняної продукції і покращення на цій основі рівня і якості життя українського народу необхідно домогтися переміщення України за комплексним індикатором інноваційного розвитку, що визначається за Європейським інноваційним табло, з групи «країни, які наздоганяють», мінімум до групи країн «помірні інноватори», а за кращих умов – до групи країн «послідовників».

Згідно зі Стратегією інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки головною метою є забезпечення в зазначений термін (до 2020 року) підвищення впливу інновацій на економічне зростання України в 1,5–2 рази у порівнянні з теперішнім часом [6].

За даними індивідуального експертного опитування, яке проводили вчені, науковці, управлінці, керівники та спеціалісти виробничої сфери Донецького регіону та інших областей України, були виявлені фактори, які могли б сприяти підвищенню ступеня реалізації ІП людини та регіону (табл.3) [3, с.754].

Таблиця 3

Ранжування чинників, стимулюючих підвищення ступеню реалізації ІП

Чинники	Кількість відповідей	
	осіб	питома вага, %
Підвищення престижу інтелектуальної праці	26	70,27
Підвищення оплати праці	22	59,46
Більша доступність інформації	11	29,73
Комп’ютеризація праці	9	24,32
Більш розгалужена система післядипломного навчання	9	24,32
Більші можливості по впровадженню	4	10,81
Стимулювання винахідництва	4	10,81
Фінансування наукових досліджень	1	2,7

Але вирішення цих проблем гальмується тим, що інтелектуальна праця не може забезпечити гідного рівня життя, не кажучи вже про те, що отримання знання, постійне підвищення його рівня, написання та публікацій наукових робіт, участь у наукових форумах усіх рівнів потребує значних матеріальних витрат. Тому так гостро сприймається протиріччя між необхідністю відповідати сучасному високому рівню та доходами, які б мали забезпечувати цю необхідність.

З метою покращення та розвитку інтелектуального потенціалу населення регіону ефективно було б використовувати такі методи:

- SWOT аналіз по виявленню сильних та слабких сторін ІІІ регіону;
- методи аналізу з перетворення: Інтелектуальний ресурс → Інтелектуальний потенціал → Інтелектуальний капітал → Інтелектуальний продукт;
- методи ефективного стимулювання нової інноваційної інфраструктури (бізнес-інкубаторів, наукових парків, технополісів тощо);
- методи кореляції рівня використання ІІІ з рівнем соціально-економічного розвитку регіону;
- балансовий метод у визначенні ефективного партнерства між роботодавцями, навчальними, владними структурами у підготовці та розвитку інтелектуального потенціалу.

Висновки і перспективи подальших розробок. Для покращення інтелектуального потенціалу населення регіону та країни необхідно запровадити такі заходи:

- визнати пріоритетною сферу інтелектуального розвитку через прийняття відповідної стратегії та програми, створити сприятливі умови для вітчизняного та іноземного інвестування в пріоритетні наукоємні галузі (статус ВЕЗ; податкові пільги: зниження бази оподаткування, податкові кредити, зниження ставок податків; державні замовлення; пільгове кредитування; пільгова митна політика; позики, дотації, субсидії; цільове фінансування досліджень; державні гарантії щодо захисту авторських прав; допомога в патентній діяльності; гарантоване повернення вкладеного приватного капіталу);
- вжити заходи щодо підвищення престижу інтелектуальної діяльності через створення спеціалізованих ВНЗ, наукових центрів і спеціальних фондів, присудження наукових стипендій, грантів для проведення наукових досліджень;
- підвищити державне фінансування галузей освіти і науки;
- прискорити процеси децентралізації – надати більше повноважень регіональним органам влади;
- розвивати існуючі та впроваджувати нові форми післядипломного навчання;
- підтримувати створення організацій для сприяння винахідництву і стимулювання інтелектуальної творчості на зразок міжкорпораційних кооперативних науково-технічних інститутів (США), Регіонального фонду розвитку (Швеція), Національного агентства сприяння науковим дослідженням (Франція); Центрів передачі інновацій (Фінляндія) тощо;
- стимулювати створення нової інноваційної інфраструктури: бізнес-інкубаторів, технополісів, технопарків (на базі університетів, наукових лабораторій, інноваційних підприємств); консорціумів промислових компаній, освітніх установ і наукових лабораторій; спеціалізованих інформаційно-консультативних центрів з питань науки і техніки, наукових парків та інноваційних центрів;
- удосконалювати систему стимулювання та мотивації інтелектуально-інноваційної діяльності на рівні підприємства через зміну організаційно-управлінської структури (за необхідності), удосконалення системи підготовки та перепідготовки кадрів; розширення форм матеріального стимулювання, підвищення ролі змішаного та нематеріального стимулювання, створення сприятливих соціально-психологічних умов [3, с.755].

Як впливає зі світового досвіду, інструментом оцінювання соціально-економічного та інноваційного напрямів розвитку, виявлення технологічних проривів, здатних вплинути на економіку та суспільство в середньо- та довгостроковій перспективі виступають методи Форсайт-технологій. У цьому випадку ефективність формування та використання інтелектуального потенціалу регіону підвищується за рахунок:

- знижувати невизначеність щодо напрямів інноваційного розвитку, підготовки фахівців із затребуваних спеціальностей;
- організувати більш активні форми співпраці підприємств та університету, які здатні зробити позитивний вплив на якість інтелектуального потенціалу;
- розвивати інноваційні виробництва і формувати нові привабливі робочі місця, утримувати висококваліфікованих працівників і залучати їх з інших регіонів і ін. [4, с.283].

Отже, формування та ефективне використання інтелектуального потенціалу регіону повинно стати пріоритетним напрямом регіональної політики.

Список використаної літератури

1. Махомет Ю. В. Сутнісна характеристика інтелектуального потенціалу регіону / Ю. В. Махомет. – Економічний форум. – 2011. – № 2. – С. 146–156
2. Махомет Ю. В. Економічна сутність і структура інтелектуального потенціалу регіону / Ю. В. Махомет. – Економічний простір. – 2011. – № 52/2. – С. 79–88.
3. Мурашко В. В. Підвищення рівня використання інтелектуального потенціалу особистості як основа інноваційного розвитку регіону: Сб. науч. труд. – Донецьк: ДонНУ. – 2008. – С. 752– 56.
4. Молина Е. В. Интеллектуальный потенциал региона / Е. В. Молина // Бюлетень Міжнар. екон. Нобелівського форуму. – 2011 № 1(4). – С. 279–83.
5. Диба Л. М. Сутність понять інтелектуальний потенціал та інтелектуальний капітал як економічних категорій / Л. М. Диба [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2011_17_1/Dyba.pdf.
6. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=47920.
7. Стратегічний план економічного розвитку міста Одеси [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://linc.com.ua/documents/storage/SP_Odesa_Ukr.pdf.
8. Інноваційний розвиток в Україні: наявний потенціал і ключові проблеми його реалізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uceps.org/additional/analytical_report_NSD55_ukr.pdf.
9. Державна служба статистики України: Стат. щорічник України за 2010 рік. – К.: Август Трейд, 2011. – 559 с.
10. Пасічник Ю. В. Фінансове забезпечення розвитку наукового потенціалу України: зб. наук. праць Нац. універс. держ. подат. сл. України. – 2011. – № 2. – С. 215–228.
11. Груздова Т. В. Стан та проблеми розвитку інтелектуального потенціалу регіонів в сучасних умовах / Т. В. Груздова // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2011. – С. 303–308.
12. Кормич Л. І. Проблеми української культури в кінці ХХ століття / Л. І. Кормич. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://libfree.com/105480073_istoriyaproblemi_ukrayinskoyi_kulturi_kintsi_stolittya.html.